

A KÁRPÁT-MEDENCEI KÜLHONI MAGYARLAKTA TÉRSÉGEK EGYES TÁRSADALMI-GAZDASÁGI POZÍCIÓI

*SOME SOCIO-ECONOMIC POSITION OF REGIONS INHABITED BY
HUNGARIAN MINORITIES LIVING IN THE NEIGHBOURING
COUNTRIES OF HUNGARY*

PÉTI MÁRTON¹ – MOZGA GÁBOR²

Abstract

This publication deals with the quantitative and qualitative demarcation and classification of Hungarian settlement areas in the neighbouring countries of Hungary (in the Carpathian Basin), and the analysis of their socio-economic positions. A total of 39 Hungarian settlement areas could be identified which are mostly groups of settlements organized around urban centres. Four main types can be identified: areas with an ethnic Hungarian majority; areas with ethnic Hungarian-dominated urban settlement; areas with non-Hungarian majority; and diaspora areas. Some social and economic indicators can be analysed in these areas comparing them also to the average values of Hungary and the encompassing surrounding state. For instance unemployment rate decreased in most of these ethnic Hungarian areas between 2011 and 2016, proportion of the registered unemployed in the vast majority of ethnic Hungarian areas is less favourable than in Hungary and in the neighbouring countries. Aging affects more the ethnic Hungarian areas which are in an economically more favourable situation.

Keywords: Carpathian Basin; Hungarian minorities; classification; socio-economic positions; unemployment; aging

1. Bevezetés

A külhoni magyarság demográfiai helyzete meglehetősen közismert és tudományos feltártsága is viszonylag kedvező. Kevesebb ismerettel rendelkezünk azonban a külhoni magyarság társadalmi és gazdasági állapotáról. Ennek egyik fő oka, hogy a szomszédos országok közigazgatási határai nem követik az adott területegységek nemzetiségi összetételét, a többségében magyarok által lakott térségeket – néhány kivételtől eltekintve – szinte csak települési szinten, települési tömbök formájában lehet kijelölni. Jelen tanul-

¹ Elnökhelyettes, Nemzetstratégiai Kutatóintézet; egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem

² Kutatási munkatárs, Nemzetstratégiai Kutatóintézet

mány két kutatási projekt („*Makroregionális kutatások a Kárpát-medencében a közösségfejlesztés és a társadalmi felelősségvállalás megerősítése érdekében*” (EFOP-1.12.1-17-2017-00003), illetve „*Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makroregionális együttműködését támogató kutatások*” (EFOP 3.10.1-17-2017-00002) eredményeit felhasználva e településterületi tömbök lehatárolásáról, tipizálásáról, valamint az anyaországhoz és a bennfoglaló országukhoz viszonyított társadalmi-gazdasági pozícióik feltárásáról mutat be pár érdekesebb példát, előzetes eredményt.

Területi megoszlását tekintve a külföldi magyar népesség túlnyomó többsége (1,6 millió fő) tömbös településterületeken él, tehát olyan településeken, ahol többségben vannak a magyarok. A nem tömbös településterületeken, a szórványban élő népesség száma 460 ezer főre tehető a szomszédos országok népszámlálási statisztikái alapján. A tömbterületek döntően vidékies jellegűek, míg a szórványnépesség többsége városokban él (Péti – Szabó 2016b). Előbbi térségekben kedvezőbbnek számítanak a magyarság megmaradásának mutatói, ugyanis a tömbökön kívüli településeken gyorsabban fogyatkozik a magyarság aránya. Az 1930 és 2011 közötti külföldi Kárpát-medencei településterületek vizsgálata alapján a nagy kiterjedésű településterületi tömbök területe jóval kisebb arányban csökkent, mint a kisebb tömböké, vagy mint a külföldi magyar népességé (Péti–Szabó–Szász 2016). Nem csak történeti léptékben, de a 2000-es években is megfigyelhető ez a folyamat például Erdélyben (Kis–Barna 2012).

A tömbök egyes társadalmi és gazdasági mutatóinak és pozícióinak ismertetéséhez ugyanakkor elkerülhetetlen a magyarság alapvető demográfiai jellemzőinek rövid feltárása. A Kárpát-medencében élő magyarság demográfiai helyzetéről a szomszédos országok népszámlálási adatai alapján kaphatunk átfogó képet. A 2011-es (és az azt megelőző) censusok adatainak határon túli szempontokat is tartalmazó feldolgozása a KSH Népeségstudományi Kutatóintézet és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által közölt „Kárpát-medencei magyar népesség-előrebecslés, 2011-2051” című tanulmányában részletesen szerepel, így a következőkben – a begyűjtött népszámlálási adatok elemzése mellett – leginkább az e tanulmányban szereplő adatokra és információkra támaszkodunk (NSKI 2019). A vizsgált jelentős magyar lakosságú külföldi térségek (Erdély, Felvidék, Vajdaság és Kárpátalja) közül egyedül Kárpátalján nem tartottak népszámlálást 2011-ben, ezért itt így csak becsült adatokra tudunk támaszkodni.

A népszámlálások számadatai a legtöbb közép-kelet-európai országban 1980 óta csökkenést jeleznek, ezen belül a magyarság száma, és az egyes országokon belüli aránya is csökken. A censusok adatai alapján elmondható, hogy a Kárpát-medencei magyarság száma jelentősen csökkent a 2001-2011 közötti időszakban. Míg 2001-ben összesen 12,4 millió magyar élt a Kárpát-

medencében, a számuk 2011-re 11,95 millióra csökkent, amely 3,8%-os népességcsökkenést jelent (NSKI 2019).

2. Irodalmi áttekintés

A Kárpát-medence egészére, mint területi szintre vonatkozóan vannak olyan újabb szakirodalmak, amelyek a külhoni magyarság demográfia helyzetét (pl. Kapitány 2013, Kapitány 2015) illetve általánosan és átfogóan a társadalmi-gazdasági státuszát kutatták, akár települési szinten is a külhoni magyar városok és falvak helyzetével összefüggésben (pl. Péti-Szabó-Szász 2016; Péti-Szabó 2016b). Az egyes nemzetrészekben még gazdagabb e vizsgálatok kínálata. Az alábbiakban elsősorban a tömbös településterület lehatárolásával, annak jellemzésével kapcsolatos néhány irodalomra fókuszál a fejezet.

Erdélyt illetően kifejezetten olyan tömb-szórvány relációjú kutatás is született már, ami a külhoni régió demográfiai folyamatait vizsgálta az említett térségek szintjén. Ebben rávilágítottak arra, hogy a szórványterületek viszonylag gyors felszámolódása miatt az erdélyi magyarság egyre nagyobb hányada él tömbvidékeken, jellemzően Székelyföldön és a Partium egyes területein. A tömb- és szórványterületek közötti regionális különbségek minden egyes demográfiai folyamat esetében megmutatkoznak: például a kedvezőbb korösszetétel miatt a tömbökben a természetes népmozgalmi egyenleg is kedvezőbb, mint a szórványterületeken. Fontos nemzetstratégiai vonatkozása még az említett folyamatoknak, hogy az asszimiláció mértéke jelentősen kisebb a tömbökben (Kiss-Barna 2012).

Az erdélyi tömb- és szórványterületek szintjén is értelmezhető gazdasági fejlődés, és a helyi magyarság lélekszámának változása közötti kapcsolatot is vizsgálta már publikáció. Eszerint az említett tényezők nem függenek össze szorosan, tehát az ökonómiai mutatók és a gazdasági helyzet javulása nem eredményezi automatikusan a gyarapodást jelentő pozitív demográfiai változásokat a magyar közösségek körében. Az átlag alatti csökkenés, illetve a csekély mértékű számbeli növekedés éppen azokra a (tömb) térségekre (Szatmár, Szilágy és Bihar megyék egyes járásai a Partiumban, illetve Székelyföld) volt jellemző 2002 és 2011 között, amelyek gazdasági értelemben perifériának számítanak (Kiss 2014).

Erdély esetében kivételes helyzetben van Székelyföld kutatása, amely Hargita és Kovászna megyében – a Kárpát-medencei külhoni magyarság más településterületeitől teljesen eltérően – térségi statisztikai adatokkal is nagyon jól elemezhető. Ennek ellenére viszonylag kevés átfogó székelyföldi társadalmi-gazdasági elemzés született meg az utóbbi évtizedekben. Ezek közé tartozik a Nemzetstratégiai Kutatóintézet publikációja Székelyföld fejlesztésének és fenntarthatósági tényezőinek vizsgálatáról (Nagy et al. 2015)

és a Magyar Tudományos Akadémia „A Kárpát-medence régiói” c. könyvsorozatának „Székelyföld” című kötete is (Horváth 2003). Székelyföld nemzetstratégiai szerepe kiemelkedő a külhoni nemzetrészek egészét tekintve. A régió az egyetlen, a kisebb európai államokhoz is mérhető nagyságú magyarlakta tömb, amely komplex gazdasági rendszert alkot. Székelyföld ugyanakkor nem csak egy tömb, hanem a világ magyarságának az anyaország melletti legfontosabb térsége (Péti–Szabó–Szász 2016).

Felvidék nemzetrészi szintű társadalmi-gazdasági állapotával kapcsolatban a magyarok lakta dél-szlovákiai régióról érhető el egy tanulmánykötet (Horváth 2004) és a nemzetrészen belüli, a tömbterületekhez szorosabban kapcsolódó járási szintű területi bontással is foglalkoztak már (Ravasz 2012). A Felvidékhez köthető etnikai tömbterületek definíciójával, jellemzőivel, sajátosságaival és csoportosításával korábban már foglalkozott egy, a Lévai járást vizsgáló doktori disszertáció (Farkas 2002), amit szerzője később az új kutatási eredményei alapján átalakított és bővített. Megalapozott és részletes elméleti, módszertani háttere miatt ennek a kutatásnak az eredményei jelentős mértékű segítséget nyújtottak a felvidéki tömbök lehatárolása során. Farkas munkája szerint egy etnikai tömb leginkább településcsoportként, mikrorégióként értelmezhető, ezek megértésének a kulcsa pedig a környezethez való hasonulásban, vagyis az asszimilációs folyamatok és a tömb jellegű térszerkezet sajátos „viszonyában” rejlik. Egy etnikai tömb a kisebbségi helyzetűnek számító közösség számára a környezetéhez való teljes hasonulással, „beolvadással” szembeni sikeres védelemnek, illetve fennmaradásának az egyik legerősebb záloga lehet. Megállapításai szerint az önmagukat nemzeti kisebbségként meghatározni és fenntartani törekvő nagyobb közösségek sorának alakulásában az elterjedés tömbszerű térszerkezete és a közösség jövőbeni kilátásai közti összefüggés még erőteljesebben érvényesül.

Kárpátalja demográfiai és társadalmi-gazdasági helyzetéről a nemzetrész egészére (Baranyi 2009; Berghauer 2012; Kovály–Eröss–Tátrai 2017); illetve az egyes járásokra (Dupka 2011; Molnár–Molnár D. 2005; Molnár D. 2013) is elérhetők szakirodalmak. A Vajdaság esetében a régió egészéről (Nagy 2007; Trombitás 2012a; Trombitás 2012b) és a külhoni nemzetrész községeiről (Badis 2008; Badis 2012; Huszka–Bakó 2007) állnak rendelkezésre hasonló tematikájú publikációk.

3. Módszertan

Mivel a szomszédos országok közigazgatási határai nem követik az adott területegységek nemzetiségi összetételét, a többségében magyarok által lakott térségeket – néhány kivételtől eltekintve – szinte csak települési szinten, települési tömbök formájában lehet kijelölni. Ezért a kutatás első lépéseként

minden külhoni nemzetrészben azok a magyarok által többségében lakott települési tömbök kerültek azonosításra, amelyek térszerkezeti szempontból, társadalmi-gazdasági viszonyaik szerveződése alapján – esetleg részben közigazgatási helyzetük révén is – bizonyos mértékben egységet alkotnak, valamint adott esetben térségi identitást is formálnak. A lehatárolt tömbökben statisztikai adatgyűjtés is folyt, illetve az egyes államok különböző statisztikai hivatalai által gyűjtött adatainak egymással való megfeleltetésére is sor került. Ezekből kerül most ismertetésre néhány érdekesebb adat.

A tömbök célszerűen egy térséget jelenítenek meg, van városias központjuk és e központnak van vidéke, azaz vonzáskörzete. A tömbök képezhetik a külhoni magyar településterület „területi közigazgatási középszintjét”, nemzetpolitikai és nemzetstratégiai szempontból. A tömbök a külhoni magyar közszolgáltatás-szervezési (különösen oktatásszervezési) és a külhoni település-, térség- és gazdaságfejlesztési beavatkozások területi alapegységei lehetnek a későbbiekben. A tömbkutatás első szakasza ennek megfelelően a meghatározott települési tömbök lehatárolását ambicionálta.

A települési tömbök előzetes lehatárolása a következőképpen zajlott:

- Minden szomszédos országban a legfrissebb, etnikai adatokat is tartalmazó népszámlálás települési, illetve községi szintű nemzetiségi adatai kerültek összegyűjtésre. Szlovákiában, Romániában, Szerbiában és Horvátországban ez 2011-es, míg Ausztriában, Szlovéniában és Ukrajnában, 2001-es adatokat jelent.

- Azon települések és községek kijelölése, amelyekben a népszámlálás idején a teljes népesség legalább 50%-a magyar nemzetiségű volt.

- Legalább három, egymással határos magyar többségű település alkot egy tömböt,

- o ha egy közigazgatási egységbe tartoznak, és

- o van jól meghatározható közös központjuk, vagy

- o egybefüggőek, de nincs igazi központjuk.

- Így a magyar többségű települések nagy területen egybefüggő csoportja központi településeik alapján több különálló, kisebb, kompaktabb tömböt alkot.

- Egy adott tömbbel szomszédos, nem magyar többségű, de 10% feletti magyar népességarányú települések ún. puffertelepülésként az adott tömbben jelennek meg.

- Népesebb magyar többségű városok önmagukban is alkothatnak tömböt.

A települési tömbök végleges lehatárolása ezután széleskörű, iteratív egyeztetési és tervezési folyamat eredményeként született meg. A projekt so-

rán létrejött, a Kárpát-medence minden érintett nemzetrészt lefedő kutató/szakértői hálózat tagjai nemzetrészi munkacsoportokat képezve véglegesítették az NSKI munkatársai által készített előzetes lehatárolást. A lehatárolási folyamat szervezeti kereteinek kijelölése után a nemzetrészi munkacsoportok megkapták a fent vázolt módszertan alapján készített előzetes tömblehatárolást, és erre építve kezdték meg a közös kutatómunkát. A munkacsoportok tagjai a kutatómunka során a tömbökhöz előzetesen besorolt településekről gyűjtött adatok és információk alapján együttesen vitatták meg azt, hogy az érintett települések mely tömbhöz tartoznak, mi a térszerkezeti jellemzőket leginkább reprezentáló lehatárolás.

A helyben zajló műhelymunkákon felül a bevont kutatók részt vettek egy összevont szakmai találkozón is, ahol a munkacsoportoknak lehetősége volt megismerni a többi csoport módszertanát és az általuk aktuálisan elért eredményeket.

Az egyeztetési folyamat végeztével a munkacsoportok véglegesítették a nemzetrészükhöz tartozó tömbök lehatárolását. A lehatárolás eredménye a terveink szerint reprezentálja azokat a külhoni magyarok által lakott térségeket, amelyek térszerkezeti szempontból, társadalmi-gazdasági viszonyaik szerveződése alapján egységet alkotnak.

4. Eredmények

4.1 A tömblehatárolás és tömbtipizálás elsődleges eredményei

A kutatás első szakaszának eredményeként 39 db települési tömb került lehatárolásra, melyekre javarészt jellemző, hogy társadalmi-gazdasági értelemben együtt szerveződő települések együttesei. Az így képzett tömbök csak a nevükben azonosak a már ismert földrajzi vagy történelmi területekkel, azoknál a legtöbb esetben kisebb területű egységeket képeznek. Összesen kb. 650 település, illetve további kb. 300 község sorolható be a tömbökbe. Fontos megemlíteni, hogy a községek a szerb illetve a román közigazgatási beosztásban a helyi szintet jelentik, ami Magyarországon a települési szintnek felel meg. A községek jellemzően a szerb és a román közigazgatási rendszer szervezeti és területi alapegységeinek számítanak és több települést fognak össze.

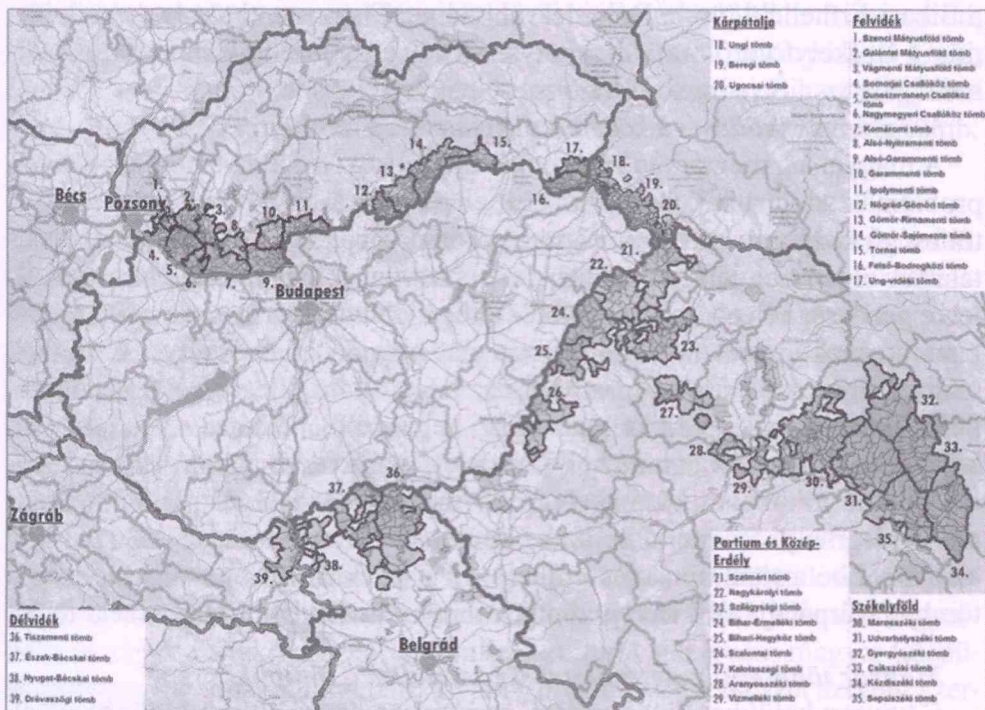
A külhoni magyarok által lakott Kárpát-medencei települési tömbök földrajzi elhelyezkedését az alábbi ábra mutatja be.

A magyar településterületi tömbök tipizálása nemzetstratégiai és fejlesztéspolitikai szempontból fontos, ugyanis az eltérő típusú tömbök eltérő beavatkozási logikákat igényelnek, az egyes tömbtípusok esetében tehát más és más fejlesztéspolitikai elemek hangsúlyosak. A lehatárolás eredményeként

nemcsak a külhoni magyarok által lakott települési tömbök azonosítása, hanem a magyar lakosságuk helyzete alapján történő tipizálása is megtörtént.

1. ábra: A kutatás során azonosított, külhoni magyarok által lakott települési tömbök elhelyezkedése

Fig. 1. Settlement areas of ethnic Hungarians in countries neighbouring Hungary (delineated by the study)

Forrás: NSKI szerkesztés, 2019

A tömbök négy fő típusba sorolhatók be:

- magyar többségű tömbök;
- magyar többségű magterületekkel rendelkező tömbök;
- nem magyar többségű, szórványosodó tömbök;
- tömbként is értelmezhető szórványterületek.

Az egyes tömbtípusokat az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

Magyar többségű tömbök

Magyar többségű központtal rendelkező tömbök

A magyarság megmaradása szempontjából a legideálisabb a magyar többségű központtal rendelkező tömbtípus. Ebben az esetben a magyarság kulturális és gazdasági életét is többségében magyarok által lakott település/község szervezi, mely – ha nem következik be valamilyen negatív demográfiai

folyamat – hosszú távon képes biztosítani a megmaradáshoz szükséges feltételeket. Ilyen típusú tömbök csak a jelentősebb, magyarság által nagyobb számban lakott területeken – Felvidék, Partium, Délvidék bizonyos részei, valamint Székelyföld – maradhattak fent. Ebbe a típusba tartoznak a Felvidékről a Somorjai Csallóköz, Dunaszerdahelyi Csallóköz, Nagymegyeri Csallóköz, a Komáromi, Alsó-Garam menti, Ipoly menti, Nógrád-Gömöri, Felső-Bodrogi, illetve az Ungvidéki tömbök. A Partiumból egyedülként a Bihari-Érmelléki tömb, Délvidékről pedig a Tisza menti tömb tartozik ide, míg a Székelyföldről az Udvarhelyszéki, Gyergyószéki, Csíkszéki, Kézdiszéki, illetve a Sepsiszéki tömbök sorolhatók a típusba.

Nem magyar többségű központtal rendelkező tömbök

A magyarság megmaradása szempontjából közép-, illetve hosszabb távon problémák adódhatnak az összességében magyar többségű, ám nem magyar többségű központtal rendelkező tömbök kapcsán. Ezen tömbök esetében általában olyan nagyobb központi város szervezi a magyarság kulturális, illetve gazdasági életét, melyek adott esetben jelentősebb magyar népességgel rendelkeznek, azonban ez arányaiban már nem éri el az 50%-ot. E tömbök magyarságának jövője nagyban függ az adott állam, illetve a központi település éppen aktuális politikai, gazdasági helyzetétől. Néhány, a helyi magyar közösségekre negatívan ható helyi rendelet, intézkedés nagymértékben befolyásolhatja a központ köré szerveződő magyar közösségek jövőjét (lásd a marosvásárhelyi Római Katolikus Gimnázium elhúzódozó ügye). Kutatásunk alapján ebbe a tömbtípusba sorolható a Felvidékről a Galántai Mátyusföld tömbje, Kárpátaljáról a Beregi tömb, valamint Erdélyből a Marosszéki tömb.

Magyar többségű magterületekkel rendelkező tömbök

E típuson belül két fő, egymástól markánsan eltérő altípus különíthető el.

Magyar többségű központtal rendelkező tömbök

Ebbe a típusba azok a tömbök tartoznak, melyek magyar központtal, ám nem magyar többségű vonzáskörzettel rendelkeznek. Ezen tömbökre gyakran jellemző, hogy központjaik bizonyos szolgáltatásuk révén (pl. magyar tanítási nyelvű gimnázium, vagy a térségben egyedüli magyar kulturális intézmény) elszívják a környező települések magyar lakosságát, megágyazva ezzel a térség elszórványosodásához. Ilyenek például a Szilágysági, illetve a Nagyszalonta tömb, továbbá a közép-erdélyi Aranyosszék tömb.

Nem magyar többségű központtal rendelkező tömbök

A másik altípus a nem magyar többségű központtal, azonban magyar többségű vonzáskörzettel rendelkező tömbök. Jellemzőikben sok esetben hasonlítanak a nem magyar többségű központtal rendelkező, ám összességében magyar többségű tömbökhöz, azzal a különbséggel, hogy – leginkább a köz-

ponti településen belül tapasztalható alacsony magyarságaránynak köszönhetően – ezek a tömbök már elveszítették magyar többségüket. Jellemző, hogy átlagosan 40% körüli magyarsággal rendelkeznek. Ezen tömbök társadalmi, demográfiai jövőképét szintén nagyban befolyásolják az aktuális politikai, gazdasági viszonyok. Sőt, az ezekben a tömbökben élő magyarság még érzékenyebben reagálhat bizonyos negatív trendekre, melyek akár a szórványosodási folyamatokat is felgyorsíthatják. Ebbe a tömbtípusba tartoznak a felvidéki Vág menti Mátyusföld, Garam menti, Gömör-Rima menti, illetve a Gömör-Sajó menti, valamint a Tornai tömbök, a kárpátaljai Ungi, illetve Ugocsai tömbök, Partiumból a Nagyvárad központú Bihari-Hegyközi tömb, illetve a Szatmári tömb, továbbá Délvidékről az Észak-Bácskai tömb.

Nem magyar többségű, szórványosodó tömbök

Az ebbe a típusba tartozó tömböket erősen jellemzi a szórványosodás. Legtöbb esetben mind központjuk, mind pedig a hozzájuk tartozó vonzáskörzet elveszítette magyar többségét, sok esetben bennük a magyarság csupán szigetszerűen jelenik meg. Ezekben a tömbökben a magyarság aránya 30% körüli, vagy az alatti. Jellemző továbbá a magasabb elvándorlási arány és a magasabb asszimilációs ráta is. Ebbe a típusba tartoznak Felvidékről a Szenci Mátyusföldi és az Alsó-Nyitra menti tömbök, valamint a délvidéki Nyugat-Bácskai és Drávaszögi tömbök. E térségekben – a többi tömbtől eltérően – a magyar közösség természetesen legfeljebb csak szigetszerűen tudja önmagában meghatározni a térségi jövőképet. E területek településterületi tömbként való kezelését az indokolja, hogy korábban jelentős magyar lakta térségek voltak, vagy történelmileg, kulturálisan fontos magyar településterületet foglalnak magukban, továbbá a város-vonzáskörzet szerinti szerveződési mintáik kimutathatók.

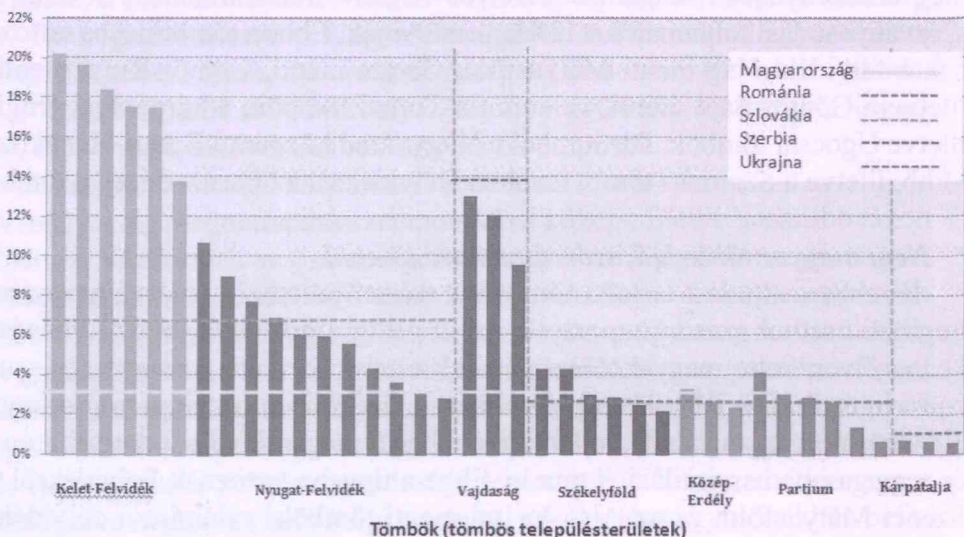
Tömbként is értelmezhető szórványterületek

Bár erre a tömbtípusra nem terjedtek ki a további kutatások, a tömbként is értelmezhető szórványterületek a tipizálás során külön kategóriát képeztek. Ezeken a valós központ nélküli szórványterületeken szigetszerűen, elszórtan jelenik meg az összességében mégis jelentős létszámú magyar népesség. Ebbe a típusba sorolható többek között a kárpátaljai Felső-Tisza-vidéki tömb.

A küllhoni magyar tömbök túlnyomó többségében Magyarországhoz és az adott országokhoz képest is kedvezőtlenebbnek számít a regisztrált munkanélküliek arányára vonatkozó mutató (2. ábra). Nemzetközi összehasonlításban a leginkább kedvezőtlen értékek a Felvidék keleti részének tömbjei és a vajdasági tömbök esetében figyelhetők meg, igaz utóbbiak kevéssel a szerbiai átlag alatt helyezkednek el. Egyes székelyföldi és erdélyi tömbök kedvezőbb

munkanélküliségi mutatókkal rendelkeznek, mint az átlagos magyarországi, illetve romániai szint. A kiugróan alacsony kárpátaljai értékek vélhetően az ottani adatfelvétel sajátosságaira, semmint a térség pozitív helyzetére utal.

2. ábra: Regisztrált munkanélküliek aránya a magyar tömbökben, 2016
Fig. 2. Unemployment rate in settlement areas of ethnic Hungarians

Forrás: A szomszédos országok statisztikai hivatalai (DATACUBE, Ukrán Statisztikai Hivatal, TEMPO, EDEMOS, Szerb Statisztikai Hivatal) alapján, NSKI szerkesztés

4.2 Példa a külhoni magyar tömbös településterületek társadalmi-gazdasági pozíciójáról

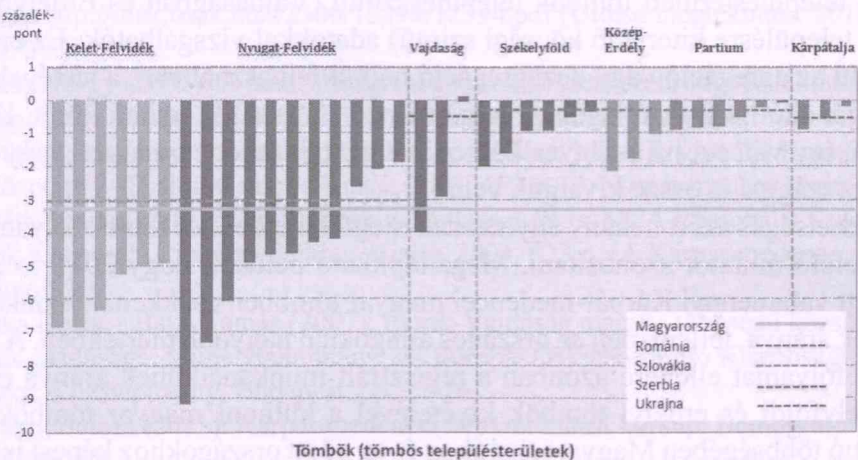
A bázisévhez (2011) képest 2016-ra egyetlen vajdasági tömb kivételével valamennyi Kárpát-medencei magyar tömbben csökkent a munkanélküliek aránya, a legnagyobb mértékű elmozdulás a felvidéki és a vajdasági tömbök esetében figyelhető meg (3. ábra). A vizsgált időszak alatt jellemzően az országos átlagoknál nagyobb mértékű csökkenés zajlott a tömbök többségében, ami a felvidéki tömbök nagy részében és egy vajdasági tömb esetében meghaladta a magyarországi átlagot is.

Valamennyi Kárpát-medencei magyar tömb esetében előregedés figyelhető meg, ami az általános térségi tendenciákhoz igazodik. Öregedési index tekintetében a legkedvezőtlenebb jövőbeni tendenciák a vajdasági, a közép-erdélyi és a nyugat-felvidéki tömbök esetében rajzolódnak ki, ahol az index értéke meghaladja a magyarországi és az adott országok átlagos értékeit is.

A vizsgált mutató értéke a kárpátaljai, a kelet-felvidéki, a partiumi és a székelyföldi tömbök többségében elmarad az anyaországi, illetve az ukrainai, a szlovákiai és a romániai átlagos értékektől.

3. ábra: Munkanélküliek arányának változása a magyar tömbökben, 2011-2016

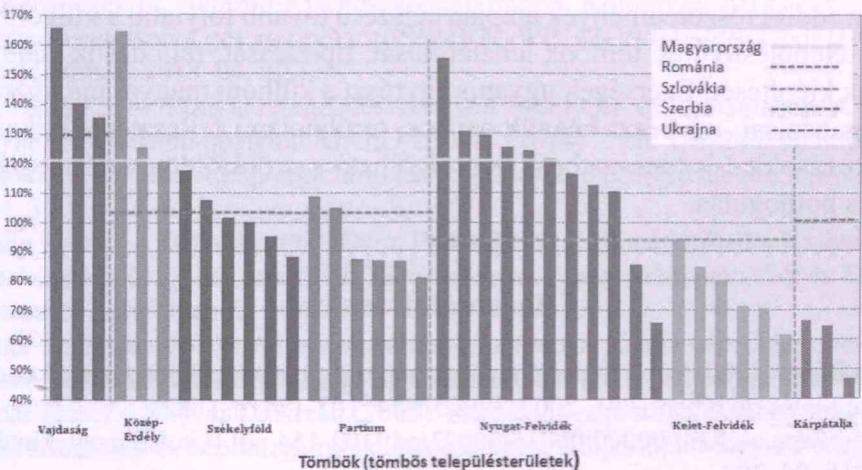
Fig. 3. Change of unemployment rate in settlement areas of ethnic Hungarians, 2011-2016

Forrás: A szomszédos országok statisztikai hivatalai (DATACUBE, Ukrán Statisztikai Hivatal, TEMPO, EDEMOS, Szerb Statisztikai Hivatal) alapján, NSKI szerkesztés

4. ábra: Öregedési index a magyar tömbökben, 2017

Fig. 4. Ageing index of settlement areas of ethnic Hungarians, 2017

Forrás: A szomszédos országok statisztikai hivatalai alapján, NSKI szerkesztés

5. Összegzés és következtetések

A külhoni nemzetrészek magyarságának pontos társadalmi-gazdasági helyzetéről statisztikai hiányosságok miatt viszonylag kevés információ áll rendelkezésre. Módszertani szempontból célszerű a többségi települési tömbök mentén is kutatni e pozíciókat, ugyanis lefedik a külhoni magyar településterület és népesség többségét. A demográfiai változásokat tekintve a tömbökben kedvezőbbek a magyarság megmaradásának feltételei.

A településterületi tömbök településszintű (Vajdaságban és Erdélyben a több településre kiterjedő községi szintű) adatokkal vizsgálhatók. Ez erősen szűkíti az agregáció vagy dezagregáció nélkül felhasználható, a térségek pozícióját adott ország átlagában meghatározó statisztikai adatok körét. Különösen így van ez, ha az egyes külhoni nemzetrészeket egymással vagy Magyarországgal is össze kívánjuk vetni.

Lehetséges azért néhány egymásnak megfeleltethető és fontos folyamatokat jelölő mutatót azonosítani. Megállapítható például, hogy 2011 és 2016 között valamennyi Kárpát-medencei magyar tömbben csökkent a munkanélküliek aránya, jellemzően az országos átlagoknál nagyobb mértékben. A kedvező folyamat ellenére azonban a regisztrált munkanélküliek aránya egyes székelyföldi és erdélyi tömbök kivételével a külhoni magyar tömbök túlnyomó többségében Magyarországhoz és az adott országokhoz képest is kedvezőtlenebbnek számít.

Az elöregedésre utaló mutatókból pedig az olvasható ki, hogy a kedvezőbb gazdasági adatokkal rendelkező tömbök (jelen tanulmányban csak a munkanélküliség értékei olvashatók) korösszetétele elöregedettebb, így magyarságuk megtartó ereje gyakran kedvezőtlenebb. Mindez sajátos fejlesztési megközelítésekre sarkallhat.

Az eddigi részeredmények alapján célszerű tovább folytatni a külhoni magyar településterületi tömbök lehatárolását, tipizálását, fejlődésük adatbázisainak kiépítését. E térségek ugyanis egyrészt a külhoni magyar megmaradás fontos bázisai, másrészt bennük sajátos, területalapú fejlesztéspolitikai beavatkozásokkal is támogatható és szolgálható a szülőföldön való megmaradás és boldogulás.

Felhasznált irodalom

Badis Róbert (2008): A vajdasági magyar népesség társadalmi szerkezete két népszámlálás tükrében 1991, 2002. Regio 19/4. 102-154. o. Cikk:
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00072/pdf/102-154.pdf> (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)

- Badis Róbert (2012): Láttelek a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. Pro Minoritate, 2012/3, pp. 27-38. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-03-Badis.pdf> (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Budapest-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg-Campus Kiadó, 2009. 541 p. (A Kárpát-medence régiói; 11.)
- Berghauer Sándor (2011): A határmentiség és a turizmus sajátos összefüggései Kárpátalja magyarlakta területein. Tér és Társadalom 25/4, pp. 148-163.
- Dupka György (2011): Fogzó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 208. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest. <http://mek.oszk.hu/12300/12394/12394.pdf> (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Farkas György (2002): A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Horváth Gyula (szerk.): Székelyföld. Budapest-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg-Campus Kiadó, 2003. 452 p. (A Kárpát-medence régiói; 1.)
- Horváth Gyula (szerk.): Dél-Szlovákia. Budapest-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg-Campus Kiadó, 2004. 523 p. (A Kárpát-medence régiói; 2.)
- Huszka Beáta – Bakó Tamás (2007): Észak-Vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága. Műhelytanulmány 24. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. pp. 21-26.
- Kapitány Balázs (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. Demográfia 56 (1): 25–64.
- Kapitány Balázs (2015): Külhoni magyar közösségek. In Demográfiai Portré 2015, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015 <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532> (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Kiss Tamás – Barna Gergő (2012): Népszámlálás 2011 - Erdélyi magyar népese-
dés a XXI. század első évtizedében In: Műhelytanulmányok a romániai magyar kisebbségekről, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012
http://www.ispmn.gov.ro/uploads/ISPMNN_WP_43-19-04%20BT.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Kiss Tamás 2014: Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. REGIO 22. évf. (2014) 2. pp. 187-245. 90 http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/28/pdf_6 (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Tátrai Patrik 2017: „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. Tér és Társadalom, 31. évfolyam/2. szám
- Molnár D. István (2013): A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig. Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debrecen.
- Molnár József – Molnár D. István (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász.

- Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Budapest-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg-Campus Kiadó, 2007. 575 p. (A Kárpát-medence régiói; 7.)
- Nagy Benedek et al. (2015): Székelyföld fejlesztésének és fenntarthatósági tényezőinek vizsgálata. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest. 310 p.
- NSKI (2019): Kárpát-medencei magyar népesség-előrebecslés, 2011-2051. KSH Népességtudományi Kutatóintézet.
- Péti Márton – Szabó Balázs – Szász Jenő (szerk.) (2016): - A Kárpát-medencei magyarság társadalmi-gazdasági helyzete és lehetséges fejlesztési irányjai. Kutatási jelentés, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest
- Péti Márton – Szabó Balázs (2016a): A Kárpát-medence külhoni magyarságának gazdasági pozíciói. In: Otthon a Kárpát-medencében, Területfejlesztési Szabadegyetem 2011-2015 (szerk. Fábíán Attila – Bertalan Laura), Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 315-330.
- Péti Márton – Szabó Balázs (2016b): Külhoni magyar városok a Kárpát-medencében napjainkban. Falu Város Régió 2016/1 pp. 107-114. 92
- Ravaszkó Ábel (2012): Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés. Kempelen Intézet – Publicus Slovensko, Komárom.
<https://issuu.com/konyvespolc/docs/nepszamlalas2011> (Utolsó megtekintés: 2018. 04. 30.)
- Trombitás Tímea (2012a): A vajdasági magyarság társadalmi-gazdasági jellemzői a munkaerő-piaci helyzet tükrében. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 2012/9, pp. 101-108.
- Trombitás Tímea (2012b): A vajdasági magyarság munkaerő-piaci helyzetének jellemzői és jövőbeli kihívásai. In: (szerk. Berghauer Sándor et al.), Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép Európájában, pp. 108-115.

Összefoglalás

A tanulmány egy közelmúltban lezárult kutatás eredményeit felhasználva a Kárpát-medencei magyar településterületi tömbök kvantitatív lehatárolásával és tipizálásával, illetve azok egyes társadalmi-gazdasági pozícióinak feltárásával foglalkozik. Összesen 39 darab külhoni magyar tömb azonosítható, melyek javarészt társadalmi-gazdasági értelemben együtt szerveződő települések együttesei. Magyar lakosságuk helyzete alapján négy fő típusba sorolhatók: magyar többségű tömbök; magyar többségű magterületekkel rendelkező tömbök; nem magyar többségű, szórványosodó tömbök; illetve tömbként is értelmezhető szórványterületek. Előbbi két kategória tovább bontható magyar, illetve nem magyar többségű központtal rendelkező tömbökre is. Az egységes módszertan által lehatárolt tömbök statisztikai adatok alapján történő elemzése lehetővé teszi a tömbök társadalmi-gazdasági helyzetének egymással való, magasabb területi szinten pedig a nemzetrészek összehasonlítását is. Ezek alapján bizonyos mutatókra fókuszálva megállapítható, hogy valamennyi Kárpát-medencei magyar tömbben csökkent a munkanélküliek aránya 2011 és 2016 között, azonban a regisztrált munkanélküliek aránya egyes székelyföldi és erdélyi

tömbök kivételével a külhoni magyar tömbök túlnyomó többségében Magyarországhoz és az adott országokhoz képest is kedvezőtlenebbnek számít. Szintén általános tendencia a tömbök népességének elöregedése.

Kulcsszavak: Kárpát-medence; magyar kisebbség; tömbök; szórvány; lehatárolás; tipizálás; társadalmi-gazdasági helyzet; munkanélküliek; öregedési index

SÜMEGI PÁL

Abstract

The recent environmental crisis concerns mainly the water habitats, such as oceans and seas and the ice sheets, glaciers, lakes, marshes and bogs. The aim of the lecture is to present the formation and evolution of the paleohydrologic systems of the Earth, and their geological and paleontological background. The paleohydrological knowledge includes the evolutionary reconstruction and relationship among the hydrosphere, the atmosphere and the paleo-biosphere. The lecture includes which revolution program should be applied to reverse the industry-based destroying of the hydrosphere. During the lecture, the undergraduates attain a comprehensive knowledge of paleohydrology and understand the long environmental relations and interactions. They become acquainted with the research methods and concepts of the paleohydrological research, as well as the background of the paleohydrological changes, the geo-indicator elements and paleobiological groups. Moreover, they become acquainted with the synthesis of the acquired paleohydrological knowledge via case-studies and become able to utilize the knowledge in other lectures and practices.

Keywords: paleohydrology, environmental crisis, environmental history, warm cycles, last 2000 years, paleoclimatic changes

1. Bevezetés

A paleohidrológia tudományterülete a víz földi ciklusával, a víz eloszlásával, mozgásával, mennyiségének és eloszlásának dinamikájával foglalkozik a földtörténeti múltban. Összefoglalóan azt mondhatjuk a paleohidrológiáról, hogy hidrológiai rendszerek múltbeli viselkedésével és változásával foglalkozó tudomány.

Egy konkrét rendszert például egy évszázadunk, ha ismerjük az elmúlt századunkat, hogy a jelenek között milyen kapcsolatok léteztek – kiterjedésük, létezésük, ilyen paleohidrológiai módszerekkel állhatunk az éghajlati és környezeti problémák, mint a melegedés, az eljövendő évszázadok, vagy a prehistorikus emberi hatások, az emberiség egykori